

Ojārs Spārītis par planētas programmētu pārvaldību, kad cilvēks var izrādīties lieks. I un II daļa

LV portāls, Guntars Laganovskis

17.08.2017., 18.08.2017

<http://www.lvportals.lv/visi/viedokli/289137-ojars-sparitis-par-planetas-programmetu-parvaldibu-kad-cilveks-var-izradities-lieks-i/>

un

<http://www.lvportals.lv/visi/viedokli/289159-ojars-sparitis-par-planetas-programmetu-parvaldibu-kad-cilveks-var-izradities-lieks-ii/>

I daļa

Ojārs Spārītis: „Diemžēl mūsu politiskās un izpildvaras saaugšana vienam no otra savstarpēji nešķiramā metastāzē ir sasniegusi tādu nihilisma pakāpi, kurā kolektīvā īpašuma dalīšanai un savu privilēģiju saglabāšanai var būt Latvijas neatkarības zaudēšanas cena.”

Sabiedrība pieprasa pārmaiņas, taču, lai tās notiktu, ir jānoliedz tas, kas kavē attīstību – zaglīguma mantojums, birokrātiskais provinciālisms –, un jādefinē Latvijas valsts intereses, saka Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidents OJĀRS SPĀRĪTIS.

LZA maijā notika pasākums ar neierastu nosaukumu – konsīlijs "Vai IV atmoda ir iespējama?", kā galveno izvirzot secinājumu, ka Latvijā ir nepieciešama garīgā atmoda. Šāda ideja pati par sevi nebūt nav jauna; par to runā jau gadus 20. Kāpēc tā patlaban aktualizējama, un kādiem šādā atmodā nāktos būt uzdevumiem?

Konsīlijs – tas ir Raitas Karnītes (LZA akadēmiķe, humanitāro un sociālo zinātņu nodaļas priekšsēdētāja – aut.) izdomāts žanra nosaukums. To parasti attiecina uz medicīnu, pacienta stāvokļa novērtējumu, pieaicinot pie slimnieka gultas plašāku speciālistu loku. Arī Zinātņu akadēmijā šis formāts izveidojies par jau tradicionālu prāta vētras žanru ekonomikā, sabiedrībā, kultūras, sociālajā dzīvē un arī politikā aktuālu tēmu apspriešanai.

Nē, nav gluži tā, ka visus šos 20 gadus zinātnieki būtu kā aktualitāti uzturējuši jaunas atmodas raisīšanas nepieciešamību. Pēc Trešās atmodas, kura Latvijai atnesa neatkarību, sekoja periods, kad valsts sāka veidot savas jaunās struktūras, savu politiku, un šķita, ka šis būs augšupejošs ceļš, kad visi labklājības, ekonomiskās un intelektuālās izaugsmes iespēju rādītāji būs tikai augšup kāpjoši. Tagad, 27 gadus pēc valstiskās neatkarības atgūšanas, valsts simtgades priekšvakarā sabiedrībā redzami pieaugoši vilšanās sindromi – no daudzām pusēm sajūtams, ka kaut kas šajos gados nav noticis, kā sākotnēji domāts un cerēts. Nesavtīgums, ar kādu Trešās atmodas laikā kopējo valsts atjaunošanas interešu vārdā līdzdarbojāmie visi, ir nobremzējis, bet sabiedrība ir sašķēlusies dažādās atsevišķu interešu grupās.

Sabiedrība pieprasa pārmaiņas, kas racionalizētu pārvaldību tā, lai vidusmēra sabiedrības loceklim dzīvot šajā valstī būtu ērti un patīkami. Arī man pēdējā laikā no Latvijas laukiem raksta un zvana, sakot: mēs vairāk nespējam izturēt! Un šīs gaidītās pārmaiņas arī oligarhu sarunu kontekstā, šķiet, prasās būt nevis revolucionāri, bet gan galvenokārt ētiski modināmas. Valsts pārvaldībā ir pietrūcis gan menedžmenta pieredzes, gan elementāra godaprāta. Sekas 27 Latvijas neatkarības gadu menedžmentam ir 300 000 līdz 400 000 darbaspējīgu cilvēku emigrācija, par kuru atbildīgo, vainīgo, kā izrādās, nav. "Tā ir sanācis." Šīs "sanāksšanas" diagnoze ir, kā teica akciju sabiedrības "Grindeks" valdes priekšsēdētājs Kirovs Lipmans, kad viņam pasniedzām LZA goda mecenāta titulu, mūsu valsts nepareiza administrēšana. Tagad nepieciešama kļūdu analīze un uz tās bāzes veikts korekcijas darbs, kura sekmes būs

atkarīgas no tā, cik lielā mērā sabiedrība spēs izvirzīt kategoriskas prasības saviem vadītājiem, politiķiem, izpildvaras pārstāvjiem, un kontroles, lai vēlēšanu priekšvakarā dotie solījumi pildīt savu pienākumu pret valsti tiktu arī īstenoti.

Runājot par sabiedrības spējām izdarīt šādu spiedienu, jāatzīmē: bieži norādīts, ka latviešiem pietrūkst valstsgribas, valstsnācijas apziņas. Kas varētu būt šādas atmodas iniciators un nesējslānis? Esat izteicies, ka stabila vidusšķira ir sabiedrības virzītāja, ekonomisko vērtību ražotāja, vienlaikus atzīstot, ka tradicionālā izpratnē vidusšķiras esamību Latvijā ir grūti konstatēt.

Ņemot vērā, ka mana dzīvesbiedre Centrālajā statistikas pārvaldē apstrādā iedzīvotāju labklājības budžeta aspektus, tad man ir iespēja iepazīties ar statistikas skaitļiem un secināt, ka Latvijā gan ienākumu ziņā, gan proporcionāli ir strauji samazinājies vidusslānis, uz kura pastāvēšanu spekulatīvā kārtā tiek attiecināts pilsoniskās sabiedrības jēdziens. Tā rezultātā par vidusslāni sākam dēvēt politisko eliti un ierēdniecības slāni, jo pārējie sabiedrības segmenti, kuriem tradicionāli nāktos tajā būt, lielā mērā ir sarukuši, izslēgti no sabiedrības apkaunojošo pensiju dēļ vai emigrējuši. Vidusslānī taču nāktos būt apkalpojošajā sfērā strādājošajiem, mācībspēkiem, inteliģencei, mazajiem un vidējiem uzņēmējiem, kuri spēj patstāvīgi nodrošināt savu dzīves kvalitāti, sociālo un kultūras vajadzību piepildīšanu, kā arī tiem, kuri pirms 27 gadiem bija vidusslānis, bet šobrīd ir nokļuvuši nožēlojamu valsts pabalstu saņēmēju kārtā. Tādējādi jāsecina, ka nevar tikt definēts, kurš sociālais slānis potenciāli varētu būt atmodas rosinātājs un tās virzītājspēks. Iespējams, ka šāds, no valsts vārdā runājošo puses sociāli atkarīga un materiāli paverdzināta, sabiedrības vairākuma stāvoklis ir mūsdienu postkomunistiskās Latvijas vadītāju pārvaldības modelis.

Šobrīd sabiedrības aktīvajā spektrā mainās paaudzes. Tie spēki, kas vēl patlaban nosaka Latvijas ekonomiku, pamazām fiziski noiet no politiskās skatuves, bet vēl sīkstī turas pretī jaunu spēku ienākšanai un atražo birokrātisko provinciālismu pārstāvošo valsts administratīvo aparātu, kurš šī brīža politiskajai elitei palīdz pēc novecojušām metodēm pārvaldīt un neefektīvi tērēt Latvijas resursus. Rezultātā valsts attīstība visus pēckrīzes gadus stagnē – teju visos ES statistiskajos rādītājos Latvija atrodas pēdējā vai priekšpēdējā vietā. Būtu jānāk jaunajai paaudzei ar savām vērtībām, savu sapratni par ekonomiku un laikmetīgiem instrumentiem Latvijas dalībai globālajos procesos.

Konsīlija kopējais viedoklis ir, ka jaunai atmodai ir jānāk kā evolūcijai, nevis revolūcijai. Karnītes kundze sliecas nošķirt ar jauno atmodu saistīto tautas gara pamošanos no pretestības kustības, nolieguma izpausmēm. Tās pasniegtas kā pretējas. Taču kāpēc gan tā domāt, ja zinām, ka Trešā atmoda, neatkarības atgūšana nāca reizē ar visa padomiskā noliegumu un aktīvu pretestības kustību? Vai vispār, nenoliedzot veco un aktīvi nepretojoties tam, ja tas citādi neatkāpjās, ir iespējams panākt jauno?

Tāda ir dialektika, ka savstarpējā pretstāvēšanā nevar prevalēt neviens spēks, jo spiediens un pretdarbība ir proporcionāli viens otram. Ir jau taisnība, ka, noliedzot nepieņemamo un pretdarbojoties kādai sistēmai, nepietiek ar kritiku. Ir vajadzīga konstruktīva un gudra alternatīva, ko var sasniegt vienīgi iekļaujoties esošajā sistēmā un to transformējot, mēģinot ienest tajā citu kārtību, pārveidotu struktūru un harmonizējot sistēmas iekšienē valdošās pretišķības. Jānoliedz ir tas, kas kavē – zaglīguma mantojums, birokrātiskais provinciālisms –, un jādefinē Latvijas valsts, nevis partiju grupējumu ekonomiskās intereses. Atbildi var dot tikai tādi politiskie spēki, kuri šobrīd nav aktīvo politisko spēlētāju vidū, bet kuri varētu mainīt birokrātisko provinciālismu no aizsegšanās ar instrukcijām uz patstāvīgu ekonomisko domāšanu.

Bet patstāvīga ekonomiskā politika neveidojas partiju un tām pietuvināto pasūtītāju īstermiņa domāšanas dēļ. "Treknie gadi" ir aiz muguras, bet trekno gadu deformētā domāšana ir palikusi, ja jau reiz zinātnei no valsts budžeta tiek iedalīts vien 0,15%, bet pārējais ir ES struktūrfondu, respektīvi, uzdāvinātā nauda. Mūs nomoka septiņarpus miljardu ārējais parāds, ar ko uzturam pa vilēm plīstošo budžetu, jo visās malās tiek kategoriski prasīts – palielināt, pārdalīt, bet neviens valdībā nerunā par peļņas palielināšanu valstī kopumā, par jaunu pelnīt spējīgu nozaru

attīstību, jaunu ražotņu atvēršanu, par atvieglojumiem peļņas spējīgu uzņēmumu darbības uzsākšanai. Te ir lauks, kurā cīnīties "par", nevis "pret".

Vēsturnieks Guntis Zemītis paudis, ka uzaicinājums runāt par jaunas atmodas nepieciešamību ir provokatīvs, jo tādējādi tiek piespēlēts spēkiem, kuri uztur ideju, ka šī valsts nav izdevusies. Kā raugāties uz šo dilemmu?

Tiesa, provokatīvajā jautājumā ir liela daļa pelnīta kritiska novērtējuma tai valstij, kura 27 gadus nav pilnā mērā izmantojusi iespējas ar starptautiskās finansiālās palīdzības instrumentiem uzcelt konkurētspējīgu industriālo infrastruktūru, izglītot savu jauno paaudzi, lai tā ieņemtu perspektīvas darba vietas augošā ekonomikā. Vērtējums par neizdevušos valsts pārvaldi adresējams 27 gadus ilgo valsts pārvaldes ciklu nesekmīgi administrēšanai, citai citu apkarotajām ekonomisko interešu grupām, respektīvi, partijām. Ja šobrīd pasaulē briest lielas ekonomiskas transformācijas un tās tiek sekmētas ar hibrīdkaru digitālajā sfērā, ko vēl vairāk saasina skaļa retorika un reāli bruņotie konflikti par ietekmes sfēru pārdali, tad jaunajam politiskajam spēkam, kurš gadu pirms vēlēšanām vēl nav redzams pie apvēršņa, būs jāatbild uz jautājumiem: kā Latvijai saglabāt savu ekonomisko suverenitāti pasaules finanšu krīzes apstākļos? Tas ir jautājums arī šodienas politiķiem: kā definēsiet Latvijas ekonomiskās patstāvības ceļu un virzienu? Kā izmantosiet savu likumdevēju varu, lai saglabātu Latvijas ekonomisko patstāvību, ja šī ir pēdējā iespēja, ja vien tā jau nav nokavēta. "Valsts neizdošanās" problēma ir tā, ka tie ekonomiskie spēki, kuri varētu aizstāvēt Latvijas ekonomisko suverenitāti, neatrodas varas mehānismos, bet tie, kuru rokās ir birokrātiskā provinciālisma instrumenti un to līdzņestā utopija, cer, ka kāds "ārējs" spēks vai laimīgs gadījums stratēģiskā investora personā atrisinās mūsu ekonomisko mazspēju. Diemžēl mūsu politiskās un izpildvaras saaugšana vienam no otra savstarpēji nešķīramā metastāzē ir sasniegusi tādu nihilisma pakāpi, kurā kolektīvā tpašuma dalīšanai un savu privilēģiju saglabāšanai var būt Latvijas neatkarības zaudēšanas cena.

ESENCE

- Valsts simtgades priekšvakarā sabiedrība pieprasa pārmaiņas, kas racionalizētu pārvaldību tā, lai vidusmēra sabiedrības loceklim dzīvot šajā valstī būtu ērti un patīkami.
- Valsts pārvaldībā ir pietrūcis gan menedžmenta pieredzes, gan elementāra godaprāta. Sekas tam ir 300 000 līdz 400 000 darbaspējīgu cilvēku emigrācija, par kuru atbildīgo, vainīgo, kā izrādās, nav.
- Par vidusslāni sākam dēvēt politisko eliti un ierēdniecības slāni.
- Spēki, kuri vēl patlaban nosaka Latvijas ekonomiku, pamazām fiziski noiet no politiskās skatuves, bet vēl sīkstī turas pretī jaunu spēku ienākšanai un atražo birokrātisko provinciālismu pārstāvošo valsts administratīvo aparātu, kas palīdz pēc novecojušām metodēm pārvaldīt un neefektīvi tērēt Latvijas resursus.
- Jānoliedz ir tas, kas kavē – zaglīguma mantojums, birokrātiskais provinciālisms –, un jādefinē Latvijas valsts, nevis partiju grupējumu ekonomiskās intereses.
- Atbildi var dot tikai tādi politiskie spēki, kuri šobrīd nav aktīvo politisko spēlētāju vidū.

II daļa

Ojārs Spārītis: "Humanitāro un sociālo zinātņu jēgu un vērtību valdības parasti atceras tikai tad, kad tuvojas 18. novembris vai 4. maijs. Taču to lielā nozīme ir sabiedrības apziņas, ētisko, kultūras un garīgo vērtību uzturēšanā."

Latvija gan pārvaldības kļūdu, gan demogrāfiskās situācijas dēļ zaudē kritisko masu, kas nepieciešama ne vien tautas ataudzes, bet arī pietiekamu tās intelektuālo spēju uzturēšanai, norāda Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidents OJĀRS SPĀRĪTIS.

Intervijas ar LV portālu [I daļā](#) zinātnieks runā par kritisko masu Ceturtās atmodas sākumam un sabiedrības pieprasījumu šīm pārmaiņām.

Viens no sabiedrības virzītājspēkiem un kopējā labuma radītājiem ir zinātne. Nupat, viesojoties Latvijā, viens no pazīstamākajiem latviešu zinātniekiem pasaulē Eiropas Bioinformātikas institūtā Kembridžā strādājošais Alvis Brāzma izteicās, ka viņam radies iespaids: zinātnieki Latvijā samierinājušies ar zinātnes marginalizēšanu. Kā vērtējams zinātnes, akadēmisko aprindu potenciāls savas nozares un visas sabiedrības interešu aizstāvības kontekstā?

Kolēģis Alvis Brāzma, kurš ir ievērojams bioinformātikas zinātnieks, LZA ārzemju loceklis un Lielās medaļas ieguvējs, atrodoties ārpus Latvijas, taču bieži šeit viesojoties, to tiešām vērtē pēc būtības. Bet paskatieties uz cēloni šai marginalizācijai! 1991. gadā Latvijā bija ap 16 000 zinātnieku. Šodien valsts nodarbina tik tikko 3000. Šī lejupslīde ir tik jūtama, ka zudusi smadzeņu kritiskā masa, kas spētu ģenerēt idejas un virzīt vajadzīgās pārmaiņas visdažādākajās nozarēs. Šobrīd šis trūkums izpaužas arī kā grūtības pilnvērtīgi uzrakstīt Latvijas nacionālo enciklopēdiju. Parādās tas pats, kas bija jūtams Jāņa Stradiņa un Tālava Jundža veidotajā akadēmiskajā izdevumā "Latvieši un Latvija", kurā raksti svārstās no izciliem akadēmiskiem pētījumiem līdz viduvējiem. Tas uzskatāmi atspoguļo mūsu zinātnes kapacitāti šodien – 27 gadus pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas. Vai tas ir vērtējams kā panākums?

Latvijā ir 1500 zinātnieku uz vienu miljonu iedzīvotāju, bet Dienvidkorejā – 5500 uz miljonu. Tas izskaidro, kāpēc šī valsts var atļauties sūtīt satelītus kosmosā, attīstīt "Samsung" viedierīces, ražot pasaules un arī mūsu tirgū populārās KIA un *Hyundai* automašīnas. Dienvidkorejā ar gigantiskiem sasniegumiem pasaules digitālajā pētniecībā spēj komercializēt inovatīvus izgudrojumus un pārnest tos uz savu vai citu attīstītu valstu industriju, kur Dienvidkorejas smadzeņu potenciāls pārvēršas produktā un nodokļu vai pārdotu licenču veidā atgriežas valstī. Tā ir atbilde arī mūsu noplicinātās, novārdzinātās zinātnes mazspējai, kuras iemeslus definē Kirova Lipmana sacītais – no paša sākuma nepareizi administrēta valsts. Tikai jājautā – vai tā ir nejaušība, muļķība vai tomēr mērķtiecīgi vadīts process, lai buferzonai starp rietumiem un austrumiem būtu izdedzinātās zemes vērtība.

Ar 1992. gada Zinātņu akadēmijas reformu, it kā pēc Eiropas parauga pārveidojot to par intelektuāļu klubu, šis valsts ekonomikas un smadzeņu instruments tika iznīcināts un šķirts kā no valsts pārvaldes, tā arī no ietekmes uz valsts ekonomisko attīstību. Divdesmit piecos gados 13 000 zinātnieku Latvijai ir zuduši – pārkvalificējoties, emigrējot, bet pārpalikušie pētnieki un daudzo zinātnisko institūtu "skeleti" tika iedalīti universitātēm, augstskolām. Ar dažiem izņēmumiem šie institūti spēj tikai ļoti nevienmērīgi noklāt zinātniskās darbības lauku ar inovatīviem atklājumiem, perspektīvi komercializējamiem pētījumiem vai publikācijām, un šai augstskolās paslēptajai zinātnei ir maza ietekme uz Latvijas industriju, jo daudzās jomās nav pašas industrijas. Mazā un vidējā industrija, nespējot dot zinātniekiem pasūtījumus, liek Latvijai pazaudēt savus zinātniekus, kuri – kā Alvis Brāzma – atrod iespējas realizēt savu smadzeņu potenciālu citās zemēs.

Pirms četriem gadiem, kad Latvijas zinātniskos institūtus izvērtēja ES struktūru veidotā ekspertu komisija *Technopolis*, tās atzinuma pirmajā punktā, kuru nemēdz citēt ne mūsu valdības, ne ierēdniecības pārstāvji, ne politiķi, teikts: ar tik nepietiekamu, niecīgu finansējumu valstij nav nekādu iespēju pacelt savu zinātnisko potenciālu pasaulē konkurētspējīgā līmenī. Mūsu valsts no sava budžeta zinātnei velta 0,15% no IKP. Igaunija jau sen ir pārsniegusi ES rekomendētos 1,5% un iet pāri 2%, tāpat kā ar savu militāro budžetu. Daudzās Eiropas valstīs zinātnes finansējums sasniedz trīs un četrus procentus, kas jau spēj zinātnei nodrošināt gan attīstību, gan personāla ataudzi, un tas summējas mērķtiecīgi attīstītā tautsaimniecībā, tā radot apstākļus, lai nācijai nebūtu jāzaudē savs dzīvais spēks. Citu resursu, citas vērtības, kā vien cilvēks, mums nav, bet cilvēka novērtēšana pēc Trešās atmodas šeit nav notikusi. Citādi jau nebūtu piedzīvota šī 300–400 000 lielā emigrācija un zināmā mērā genocīds pret valsts intelektuālo eliti, kura citos apstākļos spētu zinātnē ieguldīt līdzekļus atdot valsts budžetā atpakaļ ar uzviju.

Matemātiķis Andris Ambainis intervijā LV portālam paudis, ka Latvijā priekšrocība finansējumā ir tiem zinātnes virzieniem, kuri var apliecināt kādu lietīškumu. Savukārt filozofe Maija Kūle norāda, ka, prevalējot eksaktajām zināšanām un utilitārai pieejai zinātnei, novārtā palikušas humanitārās, sociālās zinātnes, kuras sabiedrībai spēj dot

vērtību ietvaru, bez kura nav iespējama jēgpilna attīstība. Cik lielā mērā pašu zinātnieku aprindās ir izpratne par šo problēmu un cik tās ir spējīgas to aktualizēt valsts zinātnes politikas veidošanas līmenī?

Zinātnes aprindās to ļoti labi apzinās, taču joprojām pastāv tāds savā veidā dabisks intelektuāls un nozaru šķērsums, kas atdala tehniskās, dabaszinātnes, inženierzinātnes un lietišķās zinātnes no humanitārajām un sociālajām. Diemžēl tam līdzī ir nākusi arī neveselīga konkurence, dabaszinātniekiem cenšoties allaž būt noteicējiem par to, kā tiek veidoti kvalifikācijas reitingi, publikāciju vērtējums, citējamības indeksi, kas dabaszinātnēs ir pašsaprotami kritēriji, tādējādi nostādot humanitāro un sociālo zinātņu pārstāvjus nevienlīdzīgā situācijā. Tam par pamatu ir cīņa par izdzīvošanu valsts nepietiekamā finansējuma apstākļos.

Jāvērtē arī monētas otra puse – kā sadalīsies pašu dabaszinātņu pētījumi, uz kuriem patlaban ir vērsta gan valdības, gan ekonomikas ministra, gan Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras interese. Ir lietišķās zinātnes un ir fundamentālās zinātnes – ķīmija, fizika, matemātika. Lietišķās ir tās, kuras mūsu politiķi beidzot ir pamanījuši un grib materiāli stimulēt, cerot uz izgudrojumiem, kas varētu būt pārdodami kā licences, patenti vai realizējami arī mūsu pieticīgajā industrijā. Taču valsts atvēlētais finansējums zinātnei nav spējīgs attīstīt pat lietišķās zinātnes, kur nu vēl fundamentālās, kuru finansiālā atdeve nav mērojama un vērtējama tuvā laika distancē. Ja lietišķās zinātnes spēj varbūt trīs piecu vai desmit gadu laikā nest peļņu, tad fundamentālo zinātņu pētījumi ir tādi, kurus izdara cilvēces progresa, lielu zinātnes mērķu un nozares attīstības vārdā. Bet šo zinātņu īpatsvars Latvijā kardināli sarūk.

Humanitāro un sociālo zinātņu jēgu un vērtību valdības parasti atceras tikai tad, kad tuvojas 18. novembris vai 4. maijs. Taču to lielā nozīme ir sabiedrības apziņas, ētisko, kultūras un garīgo vērtību uzturēšanā, veidojot valsts apziņu un ļaujot indivīdam sajūst, ka šī ir mūsu zeme ar savu identitāti un viss, kas uz tās ir noticis, ir mūsu vēsture. Tas ieliek pamatus produktīvai rīcībai visās jomās – uzņēmējdarbībā, izglītībā un citur. Izglītības un zinātnes ministrija tagad vēlas likvidēt vienīgo valsts pasūtījumu zinātnei – valsts pētījumu programmas. Taču humanitāro un sociālo zinātņu vienīgais glābiņš bija un ir valsts pasūtījums, kurš tiek īstenots ar Letonikas programmas palīdzību. Likvidējot to, valsts pasūtījumu tām vairs nebūs. Un industrija nebūs tā, kas pasūtīs lībiešu valodas gramatikas vai kino vēstures pētījumus. Šīm sabiedrības un nācijas apziņu veidojošajām zinātnēm būtu jānodala atsevišķa budžeta sadaļa, kas tām aksiomātiski pienākas.

Kādu redzat Latvijas nākotni sabiedrības zināšanu kontekstā? Patlaban valsts izglītības politikā uzņemts virziens uz tā dēvēto kompetenču izglītību, kurai vajadzētu nodrošināt noteiktas darba tirgum atbilstošas prasmes. Vienlaikus, kā norāda, piemēram, antīkās vēstures speciālists profesors Harijs Tumans, pretstatā tradicionālai izglītībai, kas balstās uz plašām zināšanām, šāda pieeja rada izpildītājus – skrūvītes, nevis likumsakarības izprotošas, analītiski domājošas personības.

Jāteic, šī ideja nepavisam nav jauna. Piemēram, Vācijā jau gadu desmitiem pastāv pedagoģiskā prakse, kuras ietvaros tiek novērtēti, kuri skolēni virzāmi klasiskās ģimnāzijas mācību profilam un ir spējīgi apgūt grieķu, latīņu valodu, vēsturi, filozofiju un vēlāk darboties sociālajā laukā. Savukārt reālģimnāzijās nokļūst tie, kuri ir praktiķi – ar dabaszinātnieka, matemātiķa, inženiera dotībām. Pirmskara Latvijas izglītības sistēmā bija tāpat. Tikai padomju laiks visus zirņus sabēra vienā katlā. Kopumā, veidojot izglītības politiku, jādomā par to, lai mūsu intelektuālais potenciāls būtu mērķtiecīgi ievirzīts un paliktu šeit nepazaudēts. Šajā sakarā reģionu skolām ir vērts pastudēt un pārņemt Jelgavas pilsētas izglītības principus, kurus šīs pašvaldības speciālisti paši bez ministrijas palīdzības ir atraduši Eiropā un veiksmīgi adaptējuši.

Vienlaikus valstiski vajadzētu domāt par izeju no demogrāfiskās lejupslīdes, jo ne jau darbaroku dēļ vien svarīgs ir valsts iedzīvotāju skaits. Latvijas Universitātes Fotonikas institūta profesors Arnolds Ūbelis, vērtējot nācijas kopumu kā bioloģisku īpatsvaru pēc tā iespējām absorbēt augošās informācijas apjomu, ir secinājis: ja nācijas kritiskā masa kļūst tik maza, ka nespēj uztvert jauno informāciju, adaptēt to un ar pedagoģijas un zinātniskās darbības metodēm

operatīvi dot tālāk, tad nācijas attīstība ir apdraudēta un valsts visās jomās var "attīstīties" tikai pa lejušķlīdošu spirāli.

Arvien biežāk tiek norādīts, ka pasaules lielākais izaicinājums ne tik tālā nākotnē būs risinājumu meklējumi situācijai, kad tehnoloģiju attīstības rezultātā darbs būs vien nedaudziem augsti kvalificētiem speciālistiem un nāksies domāt, kā nodarbināt un rast dzīves jēgu, piepildījumu pārējai sabiedrības daļai, lai tā nekļūtu destruktīva, bīstama. Somijā jau noris eksperiments ar kādas sabiedrības daļas subsidēšanu. Kā raugāties uz šo problēmu arī Latvijas kontekstā?

Latvijā vēl nav sākts modelēt šādu tehnoloģiskā progresa ietekmi uz indivīda perspektīvu sabiedrībā un darba tirgū. Divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, izglītības novitāšu apgūšanā un ieviešanā esam pārāk lēni un konservatīvi, neredzot kādā virzienā attīstās izglītība attīstītākajās valstīs, jo no to saraksta mēs krītam ārā, nemaz par to nekaunoties. Otrkārt, mēs joprojām paliekam agrāra valsts, un to rāda mūsu zeme no Liepājas līdz Ludzai. Tajā aug labība, meži, rapsis un pa starpu ganās arī dažī lopiņi. Arī lauksaimniecībā cilvēka darba rokas arvien vairāk nomaina tehnoloģijas. Mani paziņas, kuri savā īpašumā starp Saulkrastiem un Bīriņiem apsaimnieko 3000 hektārus zemes, pirms 20 gadiem nodarbināja divpadsmit strādniekus. Tagad ar vairākiem moderni tehnoloģizētiem *John Deere* traktoriem viņi to paveic vieni paši. Nav grūti uzminēt, kur palika divpadsmit ģimenes, kuras bija atkarīgas no darba vietām šajā saimniecībā. Viņām vairs laukos nav darba un dzīvesvietas.

Starptautiskos zinātnes simpozijos par sabiedrības menedžmenta jautājumiem valstis jau spriež līdzīgi Somijai un arī modelē kaut kādus nākotnes soļus. Nevar skolēnam vai studentam teikt, ka izglītība, kuru šobrīd viņam dod, nodrošinās darbu visam mūžam. Jābūt gatavam, ka aroda specifika tiks mainīta, pārkvalificēties ik pa sešiem septiņiem gadiem vai vēl agrāk, lai pielāgotos jaunām tehnoloģiskajām prasībām. Tie, kuri nespēs šajā attīstības ciklā iekļauties, kļūs par sabiedrībai "liekiem" cilvēkiem. Un sabiedrībai būs jādomā, kā savu budžetu pārdalīt, lai no darba tirgus izstumtie saņemtu cilvēka cienīgu sociālo nodrošinājumu. Situācija līdzīga kā ar bēgļiem vai simtlatniekiem, bet vai valsts spēs sniegt šo nodrošinājumu? Būs vajadzīgs ne tikai uzturs un pajumte, bet arī medicīnisko, sociālo un kultūras vajadzību apmierināšana. Zinātnieki pasaulē jau ar bažām domā par situāciju, kad, attīstoties tehnoloģijām, robotu "smadzenes" secinās, ka pragmatiskai planētas attīstībai vienīgais traucējošais elements ir cilvēks. Zeme lieliski var tikt pārvaldīta ar programmētas vadības principiem. Cilvēks šajā aprēķinā ir lieks.

Vai tehnoloģiju attīstība varētu dot otro elpu radošajām profesijām, pieņemot, ka mašīna nespēs radīt baudāmu filmu, romānu, lugu, gleznu vai citu mākslas darbu? Varbūt radošā darbība kļūs par elitāru un labi apmaksātu darbības jomu?

Šeit ir risks ar mūsu sarunu nokļūt spekulatīvās teorijās. Ne elitāru un ne labi apmaksātu, bet drīzāk par mūža izglītības un sociālās nodarbinātības, brīvā laika pavadīšanas kompensētāju. Taču – kurš maksās? Un par ko lai būtu jāmaksā? Vai par to, ka es kā robotikas izstumts bezdarbnieks pavadīšu savu laiku gleznojot vai izšujot? Tiem, kuriem vairs nebūs darba, nāksies no valsts saņemt sociāli kompensējošu pasākumu kompleksu, lai indivīds nejustos izslēgts no sabiedrības. Šādam cilvēkam savā eksistencē būs jāreķinās ar to, ka viņam jābūt radošam, lai sevi nodarbinātu un nedeģenerētos kā personība. Nevar domāt, ka viņš gleznos kā Rembrants un šiem darbiem būs noiets. Pietiks, ja viņš darbosies savam priekam, spēš atrast hobiju un veidu, kā uzturēt sevi labā fiziskā formā, kamēr industriālā pasaule nodrošinās viņa eksistenci. Taču būs jādomā, kurā brīdī un kā šādā sabiedrībā mainīsies pašreizējie ekonomiskie mehānismi, kurā brīdī tiks atcelta nauda kā maiņas un norēķinu līdzeklis. Kā tā tiks sadalīta starp strādājošajiem un uzturamajiem? Jo tā sabiedrības daļa, kura neradīs materiālos labumus, tomēr tos patērēs. Te rodas pagaidām neskaidrais nākotnes jautājums par ekonomisko apmaiņu, to, kādi principi tiks likti pamatā materiālo vērtību radīšanai un sabiedriskā labuma pārdalei. Šie ir nākotnes modeļi, ar kuriem sociālās zinātnes Latvijā vēl nenodarbojas, lai gan ir pienācis brīdis to sākt darīt.

Izšķirošā situācijā šajā kontekstā ir jaunieši, kuri patlaban izvēlas savas izglītības virzienu, jo nekādu konkrētu atbilžu par visai neskaidrās nākotnes ekonomiskajiem un sociālajiem scenārijiem nav.

Atbildes savā ziņā dod mūsu reģionālās augstskolas, kuras cenšas analizēt sava reģiona darba tirgu un specializēties, lai spētu sagatavot tam vajadzīgos speciālistus. Pie augstskolām veidojas koledžas vai arodizglītības iestādes. Protams, ļoti daudz ko noteiks demogrāfiskā situācija. Augstskolu koncentrācija būs neizbēgama, atbilstoša mūsu dzimstības un apdzīvotības rādītājiem. Mūsu valsts vāji koordinē sadarbību ar kaimiņvalstīm Igauniju, Lietuvu. Sen būtu vajadzējis domāt starpvalstu un starpreģionālās kategorijās, lai mēs, trīs Baltijas valstis, kurās kopā ir ap septiņiem miljoniem iedzīvotāju, kas nav pat vienas mūsdienu megapilsētas apjoms, savus resursus spētu izmantot atbilstoši Baltijas reģionam, veidotu savu integrētu attīstības scenāriju gan militārā, gan ekonomiskā, gan sociālā, gan izglītības un zinātnes jomā.

Arvien biežāk tiek norādīts, ka Rietumu civilizācija sevi ir izsmēlusi, tai vairs nav ideālu. Arī zinātnei ir jākalpo kādiem ideāliem, augstākiem mērķiem. Kā raugāties uz zinātnes nākotni un iespējām šajā kontekstā?

Tēze par to, ka civilizācija ir nonākusi krīzē, ir aplama. Kamēr civilizācija pastāv kā fizisks un garīgs veselums, to kopīgi veido un uztur visi sabiedrības slāņi. Tādēļ tai būs vajadzīgi gan zinātnieki, gan sētnieki. Un ideālā variantā abiem lai ir viens mērķis – attīstīta, labklājīga, vesela un izglītota sabiedrība augošā ekonomikā. Tikai instrumenti vēl kādu laiku katram varētu būt savi. Līdz tam brīdim, kad zinātnieki izgudros slotu, kas pati slauka.

ESENCE

- 1991. gadā Latvijā bija ap 16 000 zinātnieku. Šodien valsts nodarbina tikai 3000.
- Ar 1992. gada Zinātņu akadēmijas reformu, it kā pēc Eiropas parauga pārveidojot to par intelektuāļu klubu, valsts ekonomikas un smadzeņu instruments tika iznīcināts un šķirts kā no valsts pārvaldes, tā arī no ietekmes uz valsts ekonomisko attīstību.
- Latvija no budžeta zinātnei velta 0,15% no IKP. Igaunija jau sen ir pārsniegusi ES rekomendētos 1,5% un iet pāri 2%, tāpat kā ar savu militāro budžetu. Daudzās Eiropas valstīs zinātnes finansējums sasniedz 3 un 4 %.
- Starptautiskos zinātnes simpozijos par sabiedrības menedžmenta jautājumiem valstis jau modelē nākotnes soļus.
- Latvijā vēl nav sākti modelēt tehnoloģiskā progresa ietekmi uz indivīda perspektīvu sabiedrībā un darba tirgū.
- Nevar skolēnam vai studentam teikt, ka izglītība, kuru šobrīd viņam dod, nodrošinās darbu visam mūžam. Jābūt gatavam, ka aroda specifika liks mainīties, pārkvalificēties ik pa sešiem septiņiem gadiem vai vēl agrāk.
- Tie, kuri nespēs attīstības ciklā iekļauties, kļūs par sabiedrībai "liekiem" cilvēkiem. Būs jādomā, kurā brīdī un kā sabiedrībā mainīsies pašreizējie ekonomiskie mehānismi, kurā brīdī tiks atcelta nauda kā maiņas un norēķinu līdzeklis. Kā tā tiks sadalīta starp strādājošajiem un uzturamajiem?
- Tēze, ka civilizācija ir nonākusi krīzē, ir aplama. Kamēr civilizācija pastāv kā fizisks un garīgs veselums, to kopīgi veido un uztur visi sabiedrības slāņi. Tādēļ tai būs vajadzīgi gan zinātnieki, gan sētnieki.